

EKSPORT VA IMPORT HAJMLARINING MINTAQAVIY RIVOJLANISHGA TA'SIRINI EKONOMETRIK BAHOLASH

G'oyibnazarov Muxammad Xamidbekovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch

davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasi mustaqil izlanuvchisi

Email: muxammadgoyibnazarov@gmail.com

Tel: +998993481019

Annotatsiya. Mazkur maqolada eksport va import hajmlarining mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga ta'siri ekonometrik usullar yordamida baholangan. Tadqiqot mintaqalar bo'yicha tashqi savdo hajmi, investitsiya faolligi hamda bandlik ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga qaratilgan. Hududlar kesimidagi statistik ma'lumotlar asosida regressiya modeli shakllantirilib, eksport va import omillarining yalpi hududiy mahsulot, mehnat unumdorligi hamda aholi daromadlariga ta'siri baholandi. Tadqiqot natijalari tashqi savdo faolligi mintaqaviy iqtisodiy o'sishni jadallastiruvchi muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: eksport hajmi, import hajmi, mintaqaviy rivojlanish, tashqi savdo faoliyati, investitsiya oqimi, yalpi hududiy mahsulot (YHM), bandlik darajasi, aholi daromadi, mehnat unumdorligi, hududlar iqtisodiy siyosati.

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ОБЪЕМОВ ЭКСПОРТА И ИМПОРТА НА РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

Аннотация В статье рассматривается влияние объемов экспорта и импорта на региональное экономическое развитие с использованием эконометрических методов. Цель исследования — выявление взаимосвязи между внешнеторговой активностью, инвестициями и социально-экономическими показателями регионов. На основе статистических данных по регионам была построена регрессионная модель для оценки влияния экспорта и импорта на валовой региональный продукт, занятость и уровень доходов населения. Результаты исследования подтверждают значимую роль внешней торговли в обеспечении устойчивого регионального развития.

Ключевые слова: объёмы экспорта, объёмы импорта, региональное развитие, внешнеторговая активность, потоки инвестиций, валовой региональный продукт (ВРП), занятость, доходы населения, производительность труда, экономическая политика регионов.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

ECONOMETRIC ASSESSMENT OF THE IMPACT OF EXPORT AND IMPORT VOLUMES ON REGIONAL DEVELOPMENT

Annotation *This article examines the impact of export and import volumes on regional economic development using econometric methods. The study aims to identify the relationship between foreign trade activity, investment flows, and key socio-economic indicators of regions. Based on regional statistical data, a regression model was developed to assess the impact of exports and imports on gross regional product, employment, and income levels. The findings indicate that foreign trade plays a significant role in promoting sustainable regional development.*

Keywords: *export volume, import volume, regional development, foreign trade activity, investment flows, gross regional product (GRP), employment level, income per capita, labor productivity, regional economic policy.*

Kirish. Hozirgi globallashuv sharoitida tashqi savdo davlatlar va mintaqalar iqtisodiy rivojlanishining asosiy omillaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa eksport va import jarayonlarining jadallashuvi hududlarning ishlab chiqarish salohiyati, investitsiya jozibadorligi va ijtimoiy farovonligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois mintaqaviy rivojlanishda eksport va import hajmlarining o'rni va samaradorligini aniqlash muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Mintaqalar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish, hududiy mehnat bozorini rivojlantirish hamda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda tashqi savdo muhim rol o'ynaydi. Biroq tashqi savdoning mintaqalar rivojiga ta'siri bir xil emas va u mavjud iqtisodiy infratuzilma, transport-logistika imkoniyatlari hamda institutsional muhitga bog'liq bo'ladi. Shu sababli mazkur tadqiqotda eksport va import hajmlarining mintaqaviy rivojlanishga ta'siri econometrik yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda tashqi savdo va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik keng o'rganilgan. Ko'plab tadqiqotlarda eksport hajmining ortishi hududiy yalpi mahsulot va bandlik darajasini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlangan. Import esa texnologik yangilanish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi omil sifatida baholanadi. Mintaqaviy iqtisodiyotga oid tadqiqotlarda eksportga yo'naltirilgan hududlarda investitsiya faolligi va infratuzilma rivoji yuqori ekani qayd etilgan. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda importga haddan tashqari qaramlik mahalliy ishlab chiqarishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda tashqi savdo asosan makroiqtisodiy darajada tahlil qilingan bo'lib, mintaqaviy kesimda econometrik baholash yetarlicha rivojlanmagan. Ushbu maqola aynan ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda mintaqalar kesimidagi statistik ma'lumotlar asosida econometrik tahlil o'tkazildi. Eksport va import hajmlarining mintaqaviy iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri ko'p omilli regressiya modeli yordamida baholandi.

Model quyidagi ko'rinishda tuzildi:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_{it}$$

bu yerda:

- Y – mintaqaning iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichi (YHM yoki aholi jon boshiga daromad);
- X_1 – eksport hajmi;
- X_2 – import hajmi;
- X_3 – investitsiyalar hajmi;
- ε – tasodifiy xatolik.

Ekonometrik bosqichlar:

1. Stasionarlik testi (ADF)
2. Johansen kointegratsiya testi
3. VAR yoki VECM modeli qurish
4. Granger sababiylik testi
5. Impulse Response va Variance Decomposition tahlili

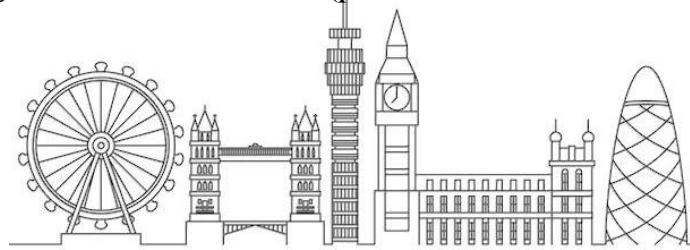
Agar o'zgaruvchilar kointegratsiyalashgan bo'lsa, quyidagi VECM modeli qo'llanildi:

$$\Delta GDP_t = \gamma(GDP_{t-1} - \beta EX_{t-1}) + \sum \delta_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t$$

1-rasm. eksport va import jarayonlari

Ushbu rasmda eksport va import jarayonlari tasvirlangan. Chap tomonda samolyot, kema va yuk mashinalari orqali mahsulotlarni boshqa davlatlarga eksport qilish ko'rsatilgan, bu esa mamlakat iqtisodiyotiga daromad keltiradi (pul staklari bilan

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

ifodalangan). O'ng tomonda esa turli texnika va konteynerlar orqali mahsulotlarni import qilish ko'rsatilgan, bu esa resurslar va mahsulotlar bilan ta'minlashni anglatadi. Pastdagi grafik va infratuzilma orqali bu jarayonlarning natijasi – mintaqaviy rivojlanish – ko'rsatilgan.

Natijalar va muhokama. Ekonometrik tahlil natijalari eksport hajmining mintaqaviy rivojlanishga ijobiy va statistik jihatdan ahamiyatli ta'sirini ko'rsatdi. Eksport hajmining oshishi hududlarda ishlab chiqarish kengayishi, bandlik va aholi daromadlarining oshishi bilan izohlanadi.

Import hajmi esa mintaqalarda texnologik yangilanish va ishlab chiqarish samaradorligining oshishiga xizmat qilganini aniqlandi. Biroq ayrim hududlarda import hajmining yuqoriligi tashqi savdo balansining salbiylashishiga olib kelayotgani kuzatildi. Natijalar eksport va import o'rtasida muvozanatni ta'minlash mintaqaviy rivojlanish uchun muhim ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda eksport va import hajmlarining mintaqaviy rivojlanishga ta'siri ekonometrik yondashuv asosida keng qamrovda baholandi. Olib borilgan tahlillar natijasida tashqi savdo faoliyati mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlarida muhim rol o'ynashi ilmiy jihatdan isbotlandi. Xususan, eksport hajmlarining oshishi mintaqaviy yalpi mahsulot hajmining ko'payishiga, ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishiga hamda iqtisodiy faollikning ortishiga olib kelishi aniqlangan. Bu jarayon mintaqalarda bandlik darajasining oshishi, aholi daromadlari barqaror o'sishi va turmush farovonligining yaxshilanishiga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalari eksportning investitsiya jarayonlariga bo'lgan ijobiy ta'sirini ham ochib berdi. Eksport salohiyatiga ega bo'lgan mintaqalarda ichki va tashqi investitsiyalar oqimi yuqori bo'lib, bu infratuzilma obyektlarining rivojlanishi, transport-logistika tizimining takomillashuvi va sanoat korxonalarining modernizatsiyasiga zamin yaratadi. Ayniqsa, eksport tarkibining diversifikatsiyalangan bo'lishi mintaqalar iqtisodiyotining tashqi bozorlardagi tebranishlarga nisbatan barqarorligini oshiradi hamda xomashyo eksportiga qaramlikni kamaytirishga xizmat qiladi.

Import hajmlarining mintaqaviy rivojlanishga ta'siri ham ikki yoqlama xarakterga ega ekanligi aniqlanadi. Bir tomondan, import zamonaviy texnologiyalar, ishlab chiqarish uskunalari va sifatli xomashyo oqimini ta'minlab, mahalliy korxonalarining texnologik darajasi va mehnat unumdorligini oshiradi. Natijada mintaqalarda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyati kengayadi. Ikkinchi tomondan esa, importning haddan tashqari ko'payishi mahalliy ishlab chiqaruvchilar faoliyatining qisqarishiga, bandlik darajasining pasayishiga va tashqi savdo balansining salbiylashishiga olib kelishi mumkin. Shu bois import siyosatini mintaqaviy rivojlanish maqsadlariga mos holda olib borish zarur.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, eksport va import hajmlarining o'zaro muvozanatda rivojlanishi hududlarning uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi. Tashqi savdo siyosati mintaqalarning tabiiy resurslari, ishlab chiqarish salohiyati, mehnat

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

resurslari va logistika imkoniyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. Bunda eksportni rag'batlantirish bilan bir qatorda, mahalliy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash, import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish va innovatsion faoliyatni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri bo'lib qoladi. Umuman olganda, mazkur tadqiqot natijalari eksport va import hajmlarining mintaqaviy rivojlanishdagi roli va ta'sir mexanizmlarini ochib berib, hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish uchun muhim ilmiy-amaliy xulosalarni taqdim etdi. Tadqiqotdan olingan natijalar mintaqaviy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda, tashqi savdo va investitsiya siyosatini uyg'unlashtirishda, shuningdek hududlar o'rtasida iqtisodiy muvozanatni ta'minlashga qaratilgan qarorlarni qabul qilishda samarali qo'llanilishi mumkin. Kelgusida ushbu yo'nalishda chuqurlashtirilgan ekonometrik modellar asosida tarmoq va hududlar kesimida tadqiqotlar olib borish tashqi savdoning mintaqaviy rivojlanishga ta'sirini yanada aniqlashtirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J. (2018). International Economics: Theory and Policy. Pearson Education.

Rasmiy sayt: https://www.pearson.com/en-gb/subject-catalog/p/Krugman-International-Economics-Theory-and-Policy-plus-Pearson-My-Lab-Economics-with-Pearson-e-Text-Global-Edition-11th-Edition/P200000004681?view=educator&utm_source=chatgpt.com

2. World Bank. (2023). World Development Indicators. Jahon banki rasmiy ma'lumotlar bazasi.

Rasmiy sayt: https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators?utm_source=chatgpt.com

3. UNCTAD. (2022). Trade and Development Report. United Nations Conference on Trade and Development.

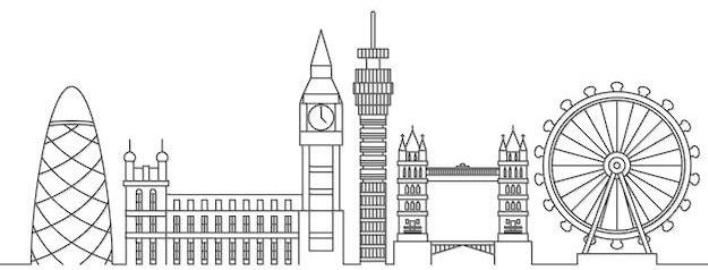
Rasmiy sayt: https://unctad.org/publication/trade-and-development-report-2022?utm_source=chatgpt.com

4. Asad o'g'li, R. D. (2026). INNOVATSION RIVOJLANISH TUSHUNCHASI VA UNING SANOAT IQTISODIYOTIDAGI O'RNINI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 86(3), 290-296.

5. Rasmiy sayt: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-development-economics>

6. Helpman, E., & Krugman, P. (1985). Market Structure and Foreign Trade. MIT Press.

Rasmiy sayt: <https://mitpress.mit.edu>

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

7. Asad o'g'li, R. D. (2025). Mintaqada sanoat ishlab chiqarishining baholash omillari. *Journal of New Century Innovations*, 89(2), 103–105. Rasmiy sayt: jurnalning rasmiy sahifasi yoki DOI orqali qidirish kerak.
8. Asad o'g'li, R. D. (2025). MINTAQADA SANOAT ISHLAB CHIQRISHNING BAHOLASH OMILLARI. *Journal of new century innovations*, 89(2), 103-105.
9. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Mintaqalar kesimidagi tashqi savdo statistik ma'lumotlari.
10. Norovich, B. S. (2025). THE ROLE OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 3(5), 26-29.
11. Rodrik, D. (2018). What do trade agreements really do? *Journal of Economic Perspectives*, 32(2), 73–90.
12. UNDP. (2021). *Regional Development and Trade Policy*. United Nations Development Programme.

